

Minden igazi nagy író ezt a kettősséget igyekszik túlhaladni.

a. egyfelől a citoyen-elv nagy képviselői, az egyén politikai és társadalmi felelősségének irodalmi herdezői. Nem véletlen, hogy felhágni, prédikálni, megváltoztatni akarnak. ~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~ Nemcsak a viszonyokat, hanem főleg az embereket. Ezért nem véletlen, hogy Shelleytől Majakovszkijig elsősorban lírikusok. /Petőfi, Ady, József Attila/.

Ott is, ahol más műfaj /Schiller, Victor Hugo/ lírai pathosz uralkodik.

b. A nagy realisták, a társadalmi élet történetirői. Helyzet benyelutabb. Közvetlen témáik természetesen: magánélet, úgy ahogy az a polgári társadalomban kialakult, tehát "eldologiasodva", privatizálva - a közélet csak mint horizont.

ámde a nagy realisták azért nagyok, mert ezt az adottságot, a polgári társadalom eme szükségszerű megjelenési formáját nem azonosítják a valóság lényegével. Mindenekelőtt: igazi nagy realisták sohasem akceptálja azt a "eldologiasodott" látszatot. Előtte világos, hogy minden, ami az emberrel /kívül és belül egyaránt/ történik, az emberek egymásközötti kapcsolatainak kölcsönhatásából jön létre. Tehát minden ilyen látszatot, jelenséget visszafordít az emberek közötti viszonyok nyelvére; gondoljunk Balzacra, Dickensre, Tolstojra, akár a pénzről, akár a politikáról, akár a törvénykezésről van szó, ez mindig mint konkrét emberek konkrét kapcsolata jelentkezik náluk.

MTA FIL. INT.
Lukács Archív

a nagy realisták emez - humanisztikus - világlátása azonban azt is jelenti, hogy számukra megszűnik magánügy és közügy, magánember és közéleti ember álkettőssége. Mivel az ember egészét, az egész embert ábrázolják, az emberben magában együtt látják a kettőt és ennek szükségszerű következményeképpen minden történés, minden "eset" - és legyen külsőleg bármennyire privátjellegű is, legyen költői megalkotottsága bármennyire mélyenjáró egyéni pszichológián alapuló is - az ő szemükben közüggé válik. Akár Birotteau csődjét, akár Hulet tábernek szenvedélyét nézzük Balzacnál, akár a fiatal Copperfield szenvedései Dickensnél, akár a Nechljudov herceg lelkiismereti furdalásból megindult lélekmen-

tési akció kísérletét Tolsztojnál vagy Raszkolnikov gyilkosságát Desztujevskijnél, mind messze kiemelkedik a puszta magánélet szűk látóköréből, nem elég ha az "általános emberi"-t emeljük ki benne; általános, mert az egész ember ügye, mert közügy, mert az egész társadalmak ügye.

Itt a nagy realisták összefüggése a társadalmak átalakulásának demokratikus irányzataival. Negative az összefüggés világos: nem demokratikus /főleg reakciós/ rezsim el s bírja a valóság leplezetlen feltárását. Az első világháberu előtti Francia- és Németország között nem az a különbség, hogy a Hohenzollern-uralom alatt nem volt Panama-ügy vagy Dreyfuss-affair, hanem az, hogy a francia demokrácia nyilvánosságra hozta azokat, "közügyet" csinált belőlük, míg Németországban /és nálunk/ megmaradtak az érdekelt rétegek "magánügyei". Ez tükröződik az írodalmakban is. Zola és Anatole France a Dreyfuss-ügyben.

De ennél még fontosabb a pozitív összefüggés: az igazi nagy realista, éppen ~~mint~~ mivel átható tekintete előtt ismét emberivé /emberek közötti összefüggéssé/ válik minden fetiszizált "dolog" - nem lát fetist az emberek társadalmi helyzetében sem. Látja a felülről lefelé és az alulról felfelé törő erők küzdelmét és ha /privát/ politikai meggyőződésében konzervatív is, mint Balzac, mindenképp úgy látja azokat, ahogy vannak, elfogultság nélkül. És az az elfogulatlanul az elnyomott nagy népi erők felismerése, az irántuk táplált rokonszenv felé vezet. Nem is beszélünk olyan plebejus realistákról mint Dickens vagy Keller; sem a demokrata érzelmű Stendhalról, aki nem véletlenül formálja meg a népi ferradalmár Palla Ferrante alakját. Tolsztoj parasztszimpatiái közismertek. De nem csak a paraszt Platon Karatájev lesz az utját kereső arisztokrata Pierre Bezuchov nevelője, hanem - naha Tolsztoj világnézetileg elveti a ferradalmat, elítéli a ferradalmárokat - a "Feltámadás" Katjusáját ezeknek a ferradalmároknak emberi nagyságát, a közügyért vitt áldozatteljes élete vezet vissza az eleven életbe. És ha a legitimista Balzac műveiben igazi pozitív hősöket keresünk, úgy a

SAINT MÉRÉY kolostor barrikádhőseire bukkanunk, vagy az ellenferradalmi Bretagne-ban küzdő ferradalmi katonákra és tisztekre. Még a pesz imista

Flaubert legsötétebb regényében . Flaubert legsötétebb regényében /Éducation sentimentale/ egy igazán pozitív hős van: az az egyszerű alkalmazott, aki frázis és póz nélkül esik el a 48 bukását jelentő utolsó barrikádon.

A nagy realisták - műveikben, ábrázolásukban mindig a demokrácia szövetségesei - akár tudják, akár nem, akár akarnak, akár nem. Feltéve, hogy igazán nagy realisták.

4. Ezt az összefüggést igazolják a nagy realizmus elleni visszacsapások is. Igaz: a zolai naturalizmus már csak epigonja volt a nagy realizmusnak. De a Bourget-val és társaival meginduló ellenmozgalom csak látszólag, csak a felszínen ~~xiáxxxi~~ irányul kizárólag az alkotás módszereire: a lelki élet taglalására szemben a külső, a társadalmi élet ábrázolásával. Az igazi lényeg tematikusan: elfordulás a népelettől, belemenekülés a nem dolgozó felső rétegek tisztán privát és szubjektív lelki világába; tartalmilag elfogadtatni a társadalmi élet konzervatív tényeket mint változhatatlan, az emberekkel szinte földöntulilag szembenálló magánvaló hatalmakat. Az irodalmi pszichologizmus nemcsak privatizálja az embert, hanem vissza is állítja a társadalmi felszín "el-dologiasodását", fetiszizációját. Még világosabban látható ez a folyamat az 1905-ös forradalom vereségét követő orosz irodalmi fordulatban, a realizmustól való elfordulásban, a későbbi Andrejev-nél, Arzibasev-nél, Merskovszkijnál.

2) X 5. Ha most már az így elért nézőpontok segítségével egy pillantást vetünk a magyar irodalom fejlődésére, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az eddig még soha nem ment át a - francia-orosz értelemben vett - nagy realista korszakon.

MTA FIL. INT.
Lukács Archív

(Ne legyen félreértés: a XIX. századbéli specifikus realizmusra gondolok. /Balzac, Dickens, Tolsztoj/.) A 40-es években keletkezően volt egy - Magyarország akkori társadalmi fejlődésének megfelelő - nagyvonalú népi realizmus /János Vitéz, Toldi/. De ez specifikusan magyar. Kifejezi a készülő magyar demokratikus forradalom népi oldalainak egyrészt gyökereit és erejét, másrészt azt a - a forradalom keresztülvitelének

szemponjából - éretlenségét, mely a 48-as forradalom kisnemesi vezetésében nyilvánult meg, abban, hogy ennek a forradalomnak nem volt irányadó városi, polgári és plebejus alapja. Ennek a politikai és társadalmi fejlődési foknak másik irodalmi kifejezése a próza anekdotikus elbeszélésből kinövő egyrészt friss, népies, részletformáiban igazán epikus, azonban igazi regényszerűen epikus szintézisre képtelen irányzatát. /Jókai/. Ez a képtelenség nem a költői tehetség kérdése, hanem a társadalom fejlettségéé. A félig rendi, egymástól rendi korlátokkal elválasztott osztályok között objektíve nem lehet olyan természetű kölcsönhatás, hogy ennek költői visszatükröződése igazán regényszerű kompozíciót adhatna. (Jókai maga később stilizálással /a francia romantika importjával/ teremtett itt egyé- nileg vonzó és érdekes, de nem folytatható összefogást. Modern értelemben vett regényrealizmus csak a történelem területén jött létre, /Pötös, Kemény/ de a magyar polgári és társadalmi fejlődés nem hajtja ezt tovább a mult megismeréséből a jelen felderítésébe /Walter Scott - Balzac; "Háboru és béke" - "Karenin Anna"/.)

6. Nem lehet itt feladat áttekintést adni a magyar irodalom- történetről. Csak meg kell állapítani a társadalmi fejlődés nagy irány- vonalát. Nem beszélünk a nyugati államokról, de Oroszországban, ahol egyrészt nagy, tiszta orosz jellegű városok és városi polgárság fejlőd- nek ki, másrészt a városi polgári és plebejus réteg viszonylag korán át- veszi az átalakulási mozgalom vezetését a nemességtől /dekabrizmus és a 40-es évektől kezdődő fejlődés/, az irodalom hamar túlőhet a népi roman- tika korszakán /már Pzskin, Gogolynál és Lermontovnál/ és így megterem- tődik a modern nagy realizmus társadalmi alapja.

MTA FIL. INT.

Lukács Arché

Magyarországon más a fejlődés iránya. A forradalom bukása

után gazdaságilag - folyton növekvő mértékben - kapitalizálódás jön létre; politikailag és társadalmilag azonban nem modern demokráciát, nem olyan polgári városi kultúrát, mely összefoghatná egyesíteni az ország progresszív fejlődését. A gentry mint a politikai és társadalmi élet vezetőosztálya. Rohadása a folyton fokozódó parazitizmus következtében. Irányzata eleinte

egyszerűen konzervatív: minden nyugatról jött irányzat visszautasítása. A másik oldalon /országos méretben/ gyökértelen városi intelligencia kialakulása. Gyökértelenség - különösen eleinte, de sok tekintetben végig ó gerinctelenség; ahogy a kapitalizmus vezetői beérték a hátsóajtókon /sokszor panamavonalon/ elért gazdasági előnyök kivívásával, egyéni pozíciók kijárásával, úgy hosszú ideig városi kultúra és irodalom zöme is. Városi irodalom apolitikusságát, a társadalmi problémáktól való irtozásának, megfogásuk félszűzségének, félénkségének itt az alapja. De ez a gyökértelenség ott is látszik, ahol komoly, szubjektive becsületes szándékok. Nem érznek maguk mögött tömeget /a falutól idegenek, a városban a munkásság az aktív tömeg/. Magára hagyott értelmiségben a szellemi experimentum, a legújabb nyugatiság recepciója uralkodik.

Háboru után még erősebben. Nyomás a városi kulturára még erősebb. A gentry a forradalmakon átmenti a maga vezető szerepét, persze a parazita rothadás még magasabb fokán. (Uj jelenség: a reakciós /vagy legalább is reakciós tendenciák uralma alá kerülő tömegmozgalmak. Pozitív: a parasztság megmozdulása: paraszti értelmiség fellépése, parasztság képvisellete az irodalomban. Ez legnagyobb pozitívuma az utolsó negyedszázadnak. De nem fejlődik igazán országos megújító mozgalommá: szakadék város és falu között, ha lehet még nő - mindkét oldal hibájából /lásd Irástudók felelőssége/. Mindez növekvő ellenforradalmi nyomás alatt.

Hogyan vezetett ez a fejlődés a romlásba, ismeretes, nem itt tárgyalandó.

MTA FIL. INT.
Lukács Arché

7. ^{Minden} Innen: nincs nagy realista kor. Uralkodó irodalom: csúcspont Mikszáth /az anekdotikus epikában is/. Csúcspont minden irányban. Egyrészt nagy éleselméjűséggel tartalmazza a gentry-rohadás önkritikáját; másrészt ugyanakkor feltárja e beállítás és kiút irodalmi határait. Mikszáth a társadalmi élet, a magán- és közélet viszonyának ábrázolásában ellenpólusa a nagy realizmusnak. Ott (mint láttuk) a magánélet, az egyéni élet eseteiből közügy lett, nála a közügyek vannak /persze ironiával, humorral/ úgy ábrázolva mint az uralkodó szűk réteg magánügyei. Innen perspektívatlanság; az anekdotizmus ellenére: mély pesszimizmus. Az őt követő fejlődésben mindez lapossággá és szépitésse sekélyesedik, de megmarad a

közügynek magányüggé való lealacsonyítása.

De a hivatalos irodalommal szembenálló ellenzéki irodalom sem teremt igazi realizmust. /Ady lírája nem tartozik ide./ ^{habli} Más magánéletet ábrázol, de nagyrészt nála is a magányüggé pusztá magányüggé maradnak. Sőt. A városi értelmiség fent vázolt gyökértelenségével kapcsolatban a nyugati dekadencia realizmusellenes ármalatainálunk nagyon hamar tért hódítottak. Kinn: felváltották a realizmust; nálunk megakadályozták a létrejöttét.

Nem nehéz meglátni az antirealizmus a népszerűségének társadalmi gyökereit. Természetes, hogy a tőkés termelés kifejlődése, átalakítván az ország életét, elsősorban Budapestet formálta újjá és ott is - a politikai viszonyok megfelelően a magánéletet, a családot, a szerelmi életet, a morált, stb. Ugyancsak természetes, hogy az ilyen körülmények közt kifromálódó új értelmiség, melynek legjobb része a közéletből ki volt zárva, ideológiai támaszt keresett létjogosultságának, kulturális küldetésének alátámasztására. Ezt megtalálta egyfelől abban, hogy az uralkodó osztályok művészet és tudomány eltorzításával szemben a tudomány, a művészet elveit szegezte szembe. A l art pour l art-nak, az "elefántcsonttoronynek" majdnem mindenütt van ilyen ellenzéki - társadalmi gyökere. Nálunk az aktivitásra képtelen, a társadalmi aktivitásig ~~elmen~~ elmenni nem merő és egyuttal a kultura érdekeit a genytry kulturátlanság ellen védelmező értelmiségnek vált ideológiájává. Másfelől: társadalmi aktivitás hiányában a haladottság elvont ~~fogalma~~ fogalommá /sokszor snobizmus/ csapott át. Társadalmi mérték nem volt, ezért a "modernség" vált mértékké: a kultura "élén járni", a "legujabbat" Párisból hazahozni stb. S mivel a hazai társadalmi előfeltételek nem kedveztek a nagy realizmusnak, mivel nyugatról, mint legujabb irány, az antirealista dekadencia áradt be, mulhatatlanná vált ez irányok győzelme az újabb magyar irodalomban. /Ha eljön az ideje Mórocz Zsigmond komoly történelmi méltatlásának, ki fog derülni, milyen hősiesség, bár nem mindig sikeres harcot vívott élete végéig kora, a realizmusnak nem kedvező irányzatai ellen./

Tóth Zsigmond is, művészi megfigyelésben epikai mint Ady

8. A két világháború közötti korszak kiélesíti ezeket a tendenciákat. Az ellenforradalmi, mindig nyomasztóbbá, mindig reakciósabbá váló uralom, párosulva a városi liberális polgárság forradalomtól való félelmével, csak fokozni volt alkalmas ezt a "befelé" fordult, tartalmilag szinte kizárólag egyéni pszichológiára, egyéni magánéletre, formailag magába zárt stílus-csiszoltságra, a forma öncélúságára orientált irányzatokat, amelyek eddig uralkodtak. A cenzura nyomása amúgy is célzásokra, sorok közötti sejtetésekre készítetett; ebből idővel virtuozitás fejlődik ki. De igazi ellenzéki tartalom nélkül. A legjobbak elutasították a reakciót, a fasizmust - de ugyyszólván csak egyéni, irodalmi integritásukat óvták meg. Irodalmi harc, a magyar élet realiztikus feltárása itt nem következett be.

86. Lényegesen más a kép abban az irodalomban, ~~mi~~ mely e korszakban új. A parasztság szenvedéseinek feltárásában. Itt igazán új elemek lépnek be a magyar irodalomba. De ezekre az irányzatokra is rányomja bélyegét az eddigi fejlődés társadalmi egészségtelensége. Mindenekelőtt: az új paraszti irodalom tekintélyes része örökli a hanyatló gentry-társadalom pesszimizmusát, perspektívatlanságát. Ez a pesszimizmus teljesen érthető olyan társadalmi rétegnél, amely - anélkül, hogy bevaláná - érzi a maga társadalmi fölöslegességét. /Ez érezhető már Mikszáthnál és Móricz Zsigmond nem egyszer megragadóan ábrázolt ilyen típusokat./ Ha azonban olyan rétegről van szó, melynek valóságos hivatása van az ország felújításában, úgy ez a pesszimizmus nem szervez alkotórészt, hanem az ideológiai mérgezettség szimptomája, mely a régi urlakodó rétegektől és azok hagyományaitól való elszakadni nem tudásban gyökerezik. /Ennek a helyzetnek oka is, következménye is, hogy a parasztságnak a munkássággal való szövetkezése itt még gondolatilag is csak nehezen hódított tért./

MTA FIL. INT.

Lukács Arch.

Persze pesszimizmusra bővel volt akkor ok. De nem szabad elhallgatni, hogy a népies értelmiség egy része valóságos kultuszt üzött a pesszimizmusból, a perspektívatlanságból, mint a szellemi magasrendűség, a kultiváltság megjelenési formájával. Itt van a művészi és világnézeti oka

annak, miért hatott rájuk is olyan erősen koruk legtöbb dekadens, antirealisztikus irányzata. Cs. Szabó László /Magyar néző 79./ :

"A gazda pofájába akarta vágni, hogy ganyá ganyé, hát a a, pofájába vágta s ehhez nem kellett szakszervezet, se tizezer egyesült munkás, megmondta szemtől szembe, ahogy férfiak közt szokás. Mitől félhetett volna? Volt egy mestersége."

Igy ír Giono a parasztokhoz címzett levelében a cipész apjáról. És így ír Péguy az orléansi székfonó rokonairól. És így Huxley a háború előtti olaszokról. Az irodalom egyetlen jankiáltás a Dunától Amerikáig /a Volgától már nem lehet/: a Szellem keresi az embert, mint Herkules az eltűnt Hylast. De a kiáltásra csak a kollektív fűszálak felelnek.

Nem hiszed? Nézz körül. Amit látsz: a félműveltek lázadása."

Innen látható, miért lett a paraszti élet tényei oly kitűnően feltáró számos könyv annyira csak fotografikus, nem dinamikus, nem fejlődési irányokat mutató, csak szociografikus, nem szociális fejlődési törvényeket felfedő, sőt sokszor egyszerűen félrevezető. /Lásd "Harmadik út" X, "Minőség forradalma", stb./ Igaz: Cenzura. De a cenzura ^{dacára} határa például Illyés Petőfi-könyve. - Miért nincs megfelelő belletrisztika ezen a színvonalon? - A Pesszimizmus, a művészi és világnézeti dekadencia kultusza pedig kinyitja az ajtót mindenféle reakciós ideológia betódulásának. Tehetségek estek áldozatul; kiválóak is meginogtak, zavarosban tévelyegtek.

(Helyzet nehézségét fokozza: a magyar irodalom, kettéválása nem csökkent, sőt élesedik. Bizalmatlanság minadkét oldalon. Az "urbanisták": minden reakció, minden fasizmusnak tett-ideológiai koncesszió éles bírálata, de megértés nélkül a becsületesen tévelygőkkel szemben; a népiesek egy részénél: városellenesség, parasztszindikalizmus, utopiák, melyek egyeseket mindjobban a reakció felé sodorja.)

9. A felszabadulástnem forradalom hozta. Ezért nem alakultak át az emberek és velük a nézetek, a világ nézetek, az irodalom. Általános elégedetlenség. Egyrészt a türelmetlenség, ma társadalomxhaladott részénél, mely az új időkről új irodalmat várt; másrészt az írókéről,

akiknek tekintélyes része ott és úgy akarja folytatni, ahol és ahogy az átalakulás előtt abbahagyta. A szociális tartalmában forradalmi, de létrejötté formájában nem forradalmi átalakulás így nehéz tájékozási problémákat ad fel íróknak is, közönségnek is. Egyrészt fellép az a követelés, hogy az írók fejest ugorjanak a napi aktualitásba, amitől sok író visszariad; másrészt azzal vigasztalják az írókat, hogy csak várjanak nyugodtan, hogy hosszú idő kell az események, a fordulat megfelelő irodalmi feldolgozásának. Van-e itt kiút? Vagy pedig az új demokrácia irodalmilag csakugyan egyszerű folytatása a multnak és ezzel örökli azt, hogy az irodalom tekintélyes része továbbra is idegenül áll azokhoz a kérdésekhez, amelyek a nemzet sorsát eldöntik? És ezzel továbbra is izolált helyet foglal el a nemzet kulturális életében?

Azt hisszük: mindkét ellentétes véglet helytelenül teszi fel az aktualitás kérdését. Kétségkívül hatalmas segítség minden társadalmi átalakulásban ha van igazi, a nagy aktuális kérdéseket helyesen, demokratikusan, szenvedélyesen, költőien megfogó irodalom. /Petőfi, ^{oly} ~~Agony~~ /

De ez a közvetlen aktualitásra irányítottág nem merítirki az irodalom aktualitásának kérdését. Balzac és 1830, Zola és 1870, Tolstoj és az 1814-től 60-as fejlődés. Aktualisak voltak-e ezek a nagy írók? Kétségkívül - holott Zola csak 1890-ben jutott el a 70-es háborúig.

Ide tartozik az igazi történeti regény szerepe. Walter Scott nálunk Kemény a forradalom után, Mórisc az ellenforradalom idejében. Mi mindebben a közös? Ugy művészileg, mint ~~az~~ a társadalmilag hatályos aktualitás kérdésében? Nézzük először az utóbbit. Nem az irodalom feladata a társadalom és politika kérdéseire választ adni. Ugyanakkor az igazi nagy, a realista irodalom hatalmas társadalmi hivatást tölt be és megkönnyíti a társadalomnak a helyes válaszok ⁷ megadását, amennyiben az új problémák emberi és társadalmi, lelki és erkölcsi alapjait ~~az~~ felfedi. Ezt tették koruk számára a nagy realisták: Látszólagos visszamenésük aközvetlen, /néha még a távolabbi/multba arra zolgál, hogy válaszoljanak a kérdésre: hogyan jutottunk ide? Milyenek voltak

az embertípusok, mik a problémáig, amelyek idevezettek? Hogyan nő ki éppen ez a jelen éppen ebből a múltból? És ha az író - Ibsennel és Csechovval - egyenesen elutasítja is magától a válaszadást, a helyes kérdésfeltevésben benne rejlik az az irány, amelyben a választ keresni kell.

Felmerülhet persze a kérdés: ha az irodalom olyan idegenül, az élettől elvonatkozva viszonylott a múlthoz, hogyan ábrázolhatná az utat, amely onnan a jelenbe vezetett? Két dolog kiemelendő: 1. minden valamire való író az ellenforradalom idejében többet élt át, mint amennyit megír /nemcsak a cenzúra, de belső elutasítás, visszahuzódás miatt/. 2. Nem szabad alábecsülni a 44-45-ös válság és megalázás, az emberi méltóság lábba tiprásának élményeit - és ezek, ha nem is közvetlenül, de átértékelhetik/ érzelmileg, sőt élményileg is/ a múltat. Gondoljunk a nagy önéletrajzírókra: Goethe sohasem írta volna úgy meg gyermekkorát a nagy francia forradalom, Gorkij a magáét az 1901-ös forradalom élménye nélkül, ahogy megírták; itt kapták élményeik azt a perspektívát, világnézleti beállítottságot stb. Nem "követelésekről", idegen, az írókra rátukmált tematikáról van szó, csak arról, hogy az írók - az igazi írók - felhasználják a helyzetet, hogy igazán megtalálják önmagukat.

Ezzel visszatérés az első kérdéshez, az aktualitás művészi oldalához. Azt hisszük: válaszunk már nem meglepő: az új demokrácia irodalma: a realizmus. Abban a széles és mély értelemben, amelyben Shakespeare és Goethe, Balzac és Stendhal, Dickens és Tolsztoj az igazi realisták. Ez a követelés nem jelent "pártpolitikát". Sztálin 1934-ben: "írjátok az igazat" . De az egész igazat. Az új demokrácia apróbb vagy nagyobb szemölcséinek nagyított fotografálása még nem az igazság.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Az igazság mindig az egész, még pedig a mozgó, a fejlődő, a bűnök és erények, fellendüléseket és katasztrófákat produkáló egész. Tudjuk: nem mindig könnyű ezzel szembenézni. Ma különösen, ezután a múlt után különösen. A mai legnagyobb veszedelem: illúzió a jövőt illetőleg - és ezzel párhuzamosan a múlt szépítése. Nem kitérni az ekörül folyó vi-
tágra, csak rámutatni, hogy az irodalom mindent elbir, csak a hazugsá-

got, az önámítást nem. Az az író, aki így belemegy a szépités, az átfestés, az elhazudás pocsolyájába, nemcsak nemzetét vezeti félre, hanem maga is tönkremegy, éppen mint író. De egyénileg művészileg sem könnyű feladat az egész problémával szembenézni, mert szinte mindenki számára: emberi és írói önbírálatot is jelent. Az életben és az irodalomban elveszett "állampolgárról" van szó. Az író lenézi a törtető és habzsoló önzést; de ne felejtse el, hogy a visszahuzódásnak, az önmagát /magányosságát, kétségbeesését/ önhittén, önelégülten bámulása, erkölcsileg nem sokkal jobb annál és íróilag sem termékenyebb.

Hogyan vészett el az állampolgár a magyar emberben? Hogyan lett ennél fogva a magyar író idegen, belső emigráns saját hazájában? Az ilyen önkritikai elmélyedés széttépi a perspektívátlanúság, a pesszimizmus ködét, mely a magyar irodalmat oly sokáig körülvette, megnyitja a kilátást múlt és jövő felé. Nem kívülről jött követelés. A nagy megrendüléskor a legjobbak átélték azt:

"Amitől féltünk, itt van az idő:
nincsen magyar. T.
Komoran kérdi a vén: mire nő
a fiatal?"

Mert élni élhet orvként rejteken,
de mi öröm?
ugy élni, nőni, mint holttetemen
haj és köröm?"

Ha itt fordulat - nem szembefordulás a nagy hagyományokkal - csak a 48 bukását követő korszak egészségtelen irányzataival. Nem kell Petőfire, Adyra, József Attilira hivatkozni. A különben oly különböző Kölcseyt és Berzsenyit ez az "állampolgári" pathosz kapcsolja össze; ez ver hidat Zrínyi Miklós és Katona József közt stb. stb. Ha új, nagy realista irodalmat várunk a magyar demokratikus íróktól - a nagy magyar hagyományok korszerű felújítását várjuk tőlük.

A demokrácia irodalma természetesen: a realizmus. "Írjátok az igazat". Legyen a magyar nép demokratikus megújodása a magyar irodalom megújodása is, megteremtése annak a nagy realista korszaknak, mely különben oly gazdag és sokszínű irodalmunkból eddig hiányzott. MTA ELJNT.